

B. İLİM

Konuya ilim üzerine kısa bir girişle başlamak gereklidir. Her ne kadar konumuz için ilim tasnifi daha önemli ise de, ilim tarifinden sonra tasnife geçmek daha uygun olacaktır.

Önce, bir kavram kargaşalığına işaret etmek isterim; Türk literatüründe ilim ve bilim kelimeleri aynı anlamda, eş anlamda kullanılmaktadır. Bilim arapça ilim kelimesinin karşılığı kabul edilmektedir. Bu sebeple de ilim yerine hep bilim kullanılmaktadır. Bu konuda bir tartışmaya da rastlayamadım. Fakat, bu iki terim arasında nüans farkı olduğu tartışılabilir. İlim daha geniş bir muhtevaya sahip, daha mücerret, bilim ise daha dar anlamlı bilgiler yığını veya teknik mânaları ifade edebilir. Yani, ilim bilimi kapsamına alan bir mefhum olabilir. İlim daha geniş bir mâna, bilim ise günlük bilgileri ifade için kullanılabilir. Bu konu tartışılmalıdır. Kaynak bulunamadığı için burada tartışma genişletilemiyor. Yine, literatürde eş anlamda kullanıldığı için, burada da eş anlamda kullanıldığı olabilir.

Bilim üzerinde, çağlar boyu değişik tarifler verilmiştir. Bu tariflerden bir kısmını buraya almak faydalı olur. Çağımız düşünürlerinden Russell, «Bilim, gözlem ve gözleme dayalı akıl yürütme yoluyla önce dünyaya ait algıları, sonra bu algıları birbirine bağayan kanunları bulma çabasıdır.» (1) diye tarif eder. Burada, mücerret tariften başka, ilim metodu da yer almıştır.

Einstein ise, «Bilim, her türlü düzenden yoksun duyu verileri (algılar) ile mantıksal olarak düzenli düşünce arasında uygunluk sağlama çabasıdır.» (2) demektedir. Bu tarif, Russell'in amprime kaçan tarifine göre daha akılcı niteliktedir.

R.B. Lindsay, İlimi, «İnsan tecrübesini tanımlama, yaratma ve anlama metodu» (3) olarak tarif etmektedir.

N. Campell, «Bilim, üzerinde herkesin birleşebileceği yargıları konu alan bir çalışmadır» (4) demektedir.

Bu tarifleri çoğaltmak mümkündür. Sadece bazı örnek tarifler buraya alınmıştır.

İlim üzerinde, bir tarifte birleşmek mümkün olmamıştır, olmamaktadır. Bu konuda düşünen her şahıs ayrı bir tarif vermektedir. Gün-

(1) Cemal Yıldırım, 100 Sorudan Bilim Felsefesi, Gerçek Yayınevi, 1973 İstanbul, s. 17

(2) Cemal Yıldırım, a.g.e. s. 17

(3) Cemal Yıldırım, a.g.e. s. 17

(4) Cemal Yıldırım, a.g.e. s. 16.

müzde ilimin en pratik tarifi — organize edilmiş ilgiler bütünü — şeklinde olmaktadır. Bilgiler de doğruluğu ispatlanan faraziyelerdir. Bunlar mantıkî şekilde birleştirilerek bilgiye gidilmektedir. «İşte hadiseler arasındaki değişmeyen münasebetleri, yani kanunları bulmak suretiyle dağınık bir halde bulunan bilgilerimizi birleştirmek ve sıraya koymak ilimi vücuda getirir.» (5)

Konuyu çok uzatmamak için, şu sonuçta toplanabilir; üzerinde herkesin birleştiği bir ilim tarifi yoktur. Bunu iki sebebe bağlamak mümkündür; birincisi, konunun durmamış, gelişme içinde, hareket halinde oluşudur. İkincisi, dağınık, sınırlarının tesbit edilmemiş olmasıdır. Yalnız bu tariflerden sonra, ilimin şu genel niteliklerini belirterek tamamlamak mümkündür; ilim mantıkî, objektif, genelleyici ve seçicidir.

C. İLİMİN TASNİFİ

Giriş kısmında da belirtildiği gibi, konumuzda ilimin tasnifinin yeri önemlidir. Bu şekilde ancak, iktisadın ilim kolları içinde yerini ve onlarla ilgisini bulabiliriz. Yine, bu tasnif içinde yerini tesbitle sahasını da belirleyebiliriz.

İlimin tarifinden çok tasnifi yapılmıştır. Çok çeşitli tasniflere rastlanmaktadır.

Uzun süre, ilim olarak felsefe birinci plâna alınmıştır. Bütün ilim kolları felsefe içinde yorumlanmıştır. Filozof, herşeyi bilen kişi anlamına gelmiştir. Bazı eski filozoflar bir ilim tasnifi yapmışsa da, uygulamada yine bütün ilimler felsefe içinde var olmağa devam etmiştir.

Felsefeciler içinde en önemli ilim tasnifini Aristo yapmıştır. Aristo'nun tasnifi gâye ve metod açısından yapılmıştır. Yani, tasnifinde bu iki unsuru birden ölçü almıştır. Aristo'ya göre, yine esas olarak, bütün ilimlerin kaynağı metafizik, felsefedir. İlimler bölünse de metafizik kaynaklıdır. O bütün ilimlerin üstünde ve bütün olayların sebeplerini arayandır.

Aristo'ya göre ilim üç kısma ayrılır : (6)

1. Nazari İlimler : Düşünceye dayalı ilimler; uygulamalı neticeler çıkarmaya çalışmaz (metafizik).
2. Amelî İlimler : Ahlâk, iktisat ve siyaset bu gruptadır; hayati neticelere doğru yön alır, tecrübe vardır.
3. Edebî İlimler : Meydana getirme hassası ile ilgili; şiir, muskî, münazara ilimleri.

(5) Hasan Ali Yücel, Mantık, İstanbul Maarif Matbaası, 1939, İstanbul, s. 2.

(6) H. Ali Yücel, a.g.e., s. 61.

Aristo'nun tasnifi dar tutulmuştur denilebilir. (7) Meselâ, tarih ilmi bu tasnifte yoktur. Fakat, bütün ilimler bu tasnif için de yerleştirilebilir.

Tarih sırasına göre alırsak, ikinci sırayı İslâm bilgini Farabi'nin tasnifi alır. Farabi ilimleri beş kısımda incelemekte, bunları da kendi içlerinde bölümlere ayırmaktadır. (8)

1. Dil ilmi
2. Mantık ilmi
3. Öğretme (talim) ilimleri (Sayı, geometri, münazara, astronomi, musikî).
4. Tabiata ilmi ve ilahiyat ilmi
5. Medenî ilim, fıkıh ilmi, kelâm ilmi.

İslâm düşünürlerinde ilim tasnifi ve ilim düşüncesi ortak özellik göstermektedir. Genellikle felsefeye yer verilmemektedir. Mantığa ise çok fazla yer verilmektedir. Fıkıh ilmi mantıkla içiçe yürümüştür. Bu İslâm düşünürlerinin daha pozitivist bir görüşe sahip olmalarıyla yorumlanmaktadır. (9) Bilhassa İbni Haldun'da bu özellik çok açık görülür.

Bu benzerliği daha açık görmek için İbni Haldun'un tasnifini de almak gerekir. Yalnız İbni Haldun'da bir özellik de, kendisi tarihçi-sosyolog olmasına rağmen tasnifinde tarihe yer vermemesidir. Bu, tarihe hepsinden üstün bir yer verdiği şeklinde yorumlanmaktadır. (10) - (10a)

İbni Haldun'un ilim tasnifi :

İ L İ M L E R

Aklı İlimler

1. Mantık
2. Tabiat (insan, hayvan, nebat, maden)
3. İlahiyat
4. Tealim (Cebir, geometri, musikî, astroyomi)

Naklî İlimler

1. Tefsir
2. Kıraat
3. Hadis
4. Fıkıh
5. Usulü Fıkıh (feraiiz)
6. Kelâm
7. Tasavvuf
8. Rüya tabiri
9. Eisan

(7) Ziyaeddin F. Fındıkoğlu, Metodoloji, İstanbul Hukuk Fak. Yayını, 1950, s. 15-65.

(8) Farabi, İlimlerin Sayımı, Tercüme : Ahmet Ate, Maarif Basımevi, 1955, İstanbul.

(9) Z.F. Fındıkoğlu, a.g.e., s. 87.

(10) Z.F. Fındıkoğlu, a.g.e., s. 88.

(10a) İbni Haldun, Mukaddime III. Cilt), Tercüme Z. Kadri Ugan, Millî Eğitim Bakanlığı Yayını, 1969, Ankara.

Burada, Aristo'nun tasnifi ile de bir benzerlik görülmektedir. Oradaki ameli ilimler buradaki İslâmi kaynaktan gelme ilimlere karşı kullanılıyor.

Bacon ilimleri üç kısımda sınıflandırmaktadır :

1. Hafıza ilimleri : Tarihî ilimleri ihtiva eder.
2. Muhayyile ilimleri : Edebiyat, güzel sanatlar buraya girer.
3. Muahkeme ilimleri: Bu felsefedir ve tanrı, tabiat, insan ilimleri diye üç kısma ayrılıyor. İnsan ilminin buradaki sahası geniş tutulmuştur. Ferdi ve cemiyeti konu olan bütün insan ilimleri buraya girmektedir. İktisat ilminin de bu sınıf içinde düşünülmesi gerekir. (11)

August Comte kendi üç hal kanununa uygun bir tasnif yapmıştır. Bu basitten mürekkebe, umumiden hususiye bir tasnif şeklidir. (12)

- Geometri
- Astronomi
- Fizik
- Kimya
- Biyoloji
- Sosyal İlimler

Sosyal ilimlerin sahası burada da geniş tutulmaktadır. Ferdi ve insanlararası ilişkileri konu alan bütün ilimler bu sınıfa dahil edilmektedir. Bu tasnif gelişmiş kabul edilen bir tasnif şeklidir. Mücerretten müşahhasa en iyi sıralama burada görülmektedir.

Spencer ise, mücerret-müşahhas ilimler tasnifini ileri sürer. Sosyal ilimleri müşahhas ilimler sınıfına dahil eder. (13)

Genel olarak ilim tasnifleri bunlar kabul edilebilir. Bunlara çok benzeyen tasnifleri belirtmeğe gerek yoktur. Bu tasnifleri bir genelleme ile toplayarak neticeye bağlamak icab eder.

Ayrıntılarda önemli olan tabii ve sosyal ilim ölçüsüdür. Tabii ilimler genellikle, matematik, biyoloji ve fizik gibi ilim dalarını ihtiva eder. Sosyal ilim, ise, insanı ve insanlararası münasebetleri konu alan ilim koludur. Tarih bu ikisi arasında yer almaktadır.

Bu yönü ile, Türkdöğün'ün Rogers'dan esas aldığı tasnifi ölçü olarak kabul edebiliriz : (14)

(11) Z.F. Fındıkoğlu, a. g.e., s. 156

(12) H. Ali Yücel, a.g.e., s. 17.

(13) H. Ali Yücel, a.g.e., s. 18.

(14) Orhan Türkdöğün, Türkiye'de Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları Atatürk Üniv. Yayını, 1970, Erzurum, s. 5.

1. Fiziksel yahut tabîî ilimler
2. Beşerî ilimler
3. Biyoloji ilimleri
4. Sosyal ilimler

Sosyal ilimler de kendi içinde psikoloji, antropoloji, siyasi ilim, ekonomi ve sosyoloji olmak üzere ayrılmaktadır. İktisat sosyal ilimler içinde sayılmaktadır. Bu çağımızda kabul edilen tasnif şeklidir.

I. İKTİSADIN YERİ :

İlim tasnifini bu şekilde, biraz geniş inceleme için sebebi, esas konumuz olan iktisadın ilim tasnifi içindeki yerini tesbit içindir.

Bu tasniflerde de görüldüğü gibi, iktisat hiç birisinde bir tasnif birimi olarak ele alınmamıştır. O halde iktisadın ilim tasnifindeki yeri ne olmaktadır? Bunu tesbit için de önce iktisadın genel tarifini ve sahasını belirlemek gerekir.

a. İktisadın Konusu :

Önce çeşitli iktisatçıların tariflerini almak, sonra bunlardan bir genellemeye gitmek konunun belirlenmesi için daha uygun olacaktır. Şimdi, iktisatçıların iktisat tariflerini şöyle sıradan gözden geçirelim.

İktisatçı Baban, «İktisat ilmi, insanların ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların tatminine matuf beşerî faaliyetlerle meşgul olan sosyal bir ilimdir.»⁽¹⁵⁾ diye tarif eder. Tarifte, insan ihtiyaçları ve bunların tatmin edilmesi unsurları var. Daha sonra yazar, bütün beşerî faaliyetlerin iktisadî sayılabileceğini, ancak bir kısmının iktisadî sayılabileceğini tasrih eder ve bunun ölçüsünü tartışır. Klâsik iktisatçıları bunu, faaliyetin insan refahı ile ilgisine bakarak ayırmışlardır. Refah unsuru ise zenginlik ve servet sahibi olmakla yorumlanmaktadır. Onlara göre, servet teminini ve bunun kullanılmasını ihtiva eden beşerî faaliyetler, iktisat ilminin konusunu teşkil eder.⁽¹⁶⁾ Bu, ilmin tarifine zıt düştüğü için tenkit edilir. Burada olaylar arası bağıntı söz konusu değildir. Daha çok, pratik bir tutum vardır.

Robbins ise, bütün beşerî faaliyetlerin iktisadî veçesi olduğunu savunur. Sonsuz insan ihtiyaçlarının mahdut imkânlarla karşılanması problemi iktisadın konusudur der.⁽¹⁷⁾ Yani, zit vasıtaların muhtelif istimal sahalarına dağılımı iktisadın konusu olmaktadır.

(15) Şükrü Baban, İktisat ilminin Prensipleri, İktisat Fak. Yayını 1956, İstanbul, s. 8.

(16) Şükrü Bakan, a.g.e., s. 8.

(17) Şükrü Bakan, a.g.e., s. 8.

Pirou, «..... servetlerin istihsalı ile ihtiyaçların tatmini arasında köprü kuran bu mübadele hadiselerinin tetkiki» (18) olarak görür. Yazar, bunu ayrıca beşerî bir faaliyet olarak belirtir.

Marshall, «İktisat beşer nev'inin mütad yaşayış halinde tetkikidir; bu ilim, ferdi ve içtimai faaliyetin, saadetin maddî şartlarının elde edilmesi ve kullanılmasıyla en ziyade alâkalı olanını tetkik eder.» (19) şeklinde tarif etmektedir.

Bu tarifler daha çoğaltılabilir. Fakat bunları çoğaltmak lüzumsuzdur. Önemli olan bizde bir anlamın doğmuş olmasıdır. Tariflerden çok, bunların bir genellemesi ve iktisadın konusunu belirleyen bir neticeye gidilmesi önemlidir.

İşte, netice olarak, bu tariflerdeki ortak unsurları genelleme ile sıralamak bunu halledecektir. Bu ortak unsurlar şu şekilde genelleştirilebilir : (20)

1. İktisatçılar iktisadı bir ilim olarak görmektedirler.
2. Bu ilimin ana mevzuu insan ve insanlararası münasebetlerdir.
3. Bununla beraber, iktisat insanlar arası her türlü münasebetten bahsetmez, ancak bir kısmını konu alır. Diğer kısımları çeşitli ilimlerin konusudur.
4. İktisat insanların ihtiyaçlarını tatmin gayesiyle yaptıkları faaliyetleri ve bu faaliyetler dolayısıyla aralarında doğan münasebetleri tetkik eder.

Genel hatları ile iktisadın konusu bu şekilde tesbit edilebilir. Konu bu şekilde tesbit edilince de iktisadın ilimlerle ilgisi kendîğinden anlaşılır. Burada görülmektedir ki, iktisat insanlararası münasebeti konu almaktadır.

b. İktisat Bir Sosyal İlimdir :

İktisadın insan münasebetlerinin ilmi olduğunu bütün tarifler ifade etmektedir. Böylece, konusunun insanlararası münasebetler olduğu belirmiştir. Bu sebeple, iktisat, insanların toplum halinde yaşamaya başlamalarından itibaren vardır. Belki ismi yoktur, fakat hâdise olarak vardır. Tarihe kısa bir göz atılırsa bu görülür.

İlk çağ cemiyetlerinden itibaren, iktisadî münasebetlerin tanzimine dair hükümlere, kaidelere rastlanmaktadır. Meselâ, Milâttan 2000

(18) Gaétan Pirou, Umumi İktisada Giriş, Tercüme : Turhan Feyzioğlu, İktisat Fakültesi Yayını, 1945, İstanbul, s. 5.

(19) H. Atif Kuyucak, İktisat Dersleri, İ.Ü. İktisat Fak. Yayını, 1960, İstanbul, s. 9.

(20) H. Atif Kuyucak, a.g.e., s. 10.

sene önce konulmuş, Hamurabi kanunlarında faiz, ücret gibi hükümler vardır. Tabii bunlar iktisat teorisinden uzak, ticarete daha yakın görüntülerdir. Genellikle ilk çağlarda bu düzenlemeler dini kaynaklıdır. (21) Bu sebeple de genellikle ahlâki esaslarla cemiyet hayatının tanzimi birinci plânda olmaktadır. İktisadî münasebetlerin ilmî olarak tahlil ve tetkiki daha sonraları olur. Toplumlarda iş bölümü arttıkça iktisadî hareketlilik de çoğalır. Ve düzenleme ihtiyacı doğar. Bu düzenlemeye Eflâtun, Aristo, İbni Haldun'da rastlanmaya başlanır. Düzenleme ile kastedilen sadece kanun düzenlemesi değil, teorinin kurulması, problem olarak kabul edilip üzerinde düşünülmesi, hatta farkında olunması, bir ilişki kabul edilmesi de bunun anlamı içinde alınmıştır. Eflâtun, prensip olarak, devletçiliği, Aristo devletçilikle beraber biraz da ferdiyetçiliği, İbni Haldun ise tamamen ferdî teşebbüsü savunmaktadır. (22)

Ortaçağda, iktisadî prensipler İslâm ve Hıristiyanlık kaynaklıdır. Bilhassa Ortaçağ - Doğu dünyasında uygulanan İslâm da bu husus daha barizdir. Din, diğer bütün müesseseler gibi iktisadî hayatı da tanzim etmektedir.

Kur'an da çok genel hükümler vardır. Bunlar uygulama ile, bilhassa Peygamber zamanındaki ve dört halife zamanındaki uygulama ile açıklık getirilmiş, uygulama için tefsir edilmiştir. Daha sonraki devirlerde tefsir sahiplerince, müctehitlerce bu ayetler ve sünnetler, hâdisler yeni tefsirlere tabi tutulmuş, yeni hükümler çıkarılmıştır. Yani, direkt olarak Kur'an da iktisat kaidesi bulmaya çalışmak yanlış olabilir. Fakat kendisinden iktisadi prensipler çıkarılan bazı ayetleri burada, örnek olsun diye, belirtmekte yarar vardır.

Bir de, dikkat çeken husus, bu prensiplerin çağü ahlâka ait sayılır. İnanma ile daha anlamlaşır. Bu ahlâki gibi görünen hükümlerden prensipler çıkarılmaktadır. (23)

Kur'an dan bazı ayetleri ve Peygamberin bazı hadislerini öşyle sıralayabiliriz : (24)

«Artık o namaz kılınca yeryüzüne dağılın, Allah'ın fazlından nasip arayın...» (Sure : LXII, Ayet : 10)

«Allah ve peygambere iman edin, sizden evvel geçenlerin ardından Allah'ın size tasarruf için vekâlet verdiği maldan harcayın. İçiniz-

(21) Mahmut Koloğlu, İktisadî Doktrinler Tarihi, 1969, Ankara, s. 9.

(22) Mahmut Koloğlu, a.g.e., s. 10.

(23) M. A. Mannan, İslâm Ekonomisi Teori ve Pratik), Tercüme: Bahri Zengin, Fikir Yayınevi, 1974, İstanbul.

(24) M.A. Mannan, a.g.e., (Ayat ve hadis er bu kitaptan naklen alınmıştır.

den iman edipte o suretle harcayanlar yok mu, onlar için büyük bir mükâfat vardır.» (Sure : LVII - Ayet : 7)

«Bütün insanlar beşerî haklarında eşittirler.» (Hadis)

«Siz hepiniz birbirinizin kardeşisiniz ve hepiniz eşitsiniz. Hiçbiriniz ötekiler üzerine ayrıcalık ve üstünlük iddia edemez.» (Hadis)

«Yeyin için israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez.» (S.V, A. 87)

«Mallarını Allah yolunda harcayanların hali yedi başak bitiren, her başakta yüz -tane- bulunan bir tohumun hali gibidir. Allah kime dilerse ona kat kat verir. Allah insanı bol olanı hakkıyla bilendir.» (s. II, A. 261)

«Elini boynuna bağlı olarak asma. Onu büsbütün de açıp saçma. Sonra kınanmış, pişman bir halde oturup kalırsın.» (S. XVII, A. 17, 29)

«Allah kendini beğenen ve daimâ böbürlenmiş kimseyi sevmez. Onlar, hem cimrilik yapar, hem insanlara cimrilik emrederler, Allah'ın lutf-u inayetinden kendilerine verdiğini gizleyenlerdir. Biz o nankör-lere hor ve hakir edici bir azap hazırlamışızdır.» (S. IV, A. 36, 37)

«Taki (bu mallar) içinizde yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmasın...» (S - LIX, A. 7)

«O adamlar ki faiz yerler (alırlar) kabirlerinden kalkarken) ancak şeytanın dokunmasından sar'aya uğrayanlar gibi kalkarlar; bu: alış-satış ancak faiz gibidir demelerinden ötürüdür, Allah ise alış-satışı helâl faizi haram kılmıştır. O halde her kim ki ona Allah'dan öğüt gelmiş ve faiz yemekten vazgeçmiştir, onun için yalnız geçmişi var, o işi de yalnız Allah'a kalmıştır, o kimki yine faiz yemek isterse onlar cehennemliktir, orada boyuna (devamlı) kalacak olanlardır.» (S. II, A. 275)

«Tekel İslâm'da haramdır.» (Hadis)

«Doğru sözlü dürüst bir tüccar, peygamberlerle siddıklarla ve şehitlerle beraberdir.» (Hadis)

«Tahılı piyasaya sürmeyen, pahalılığa ve kıtlığa yol açan günah-kârdır.» (Hadis)

«Hakikaten insan için kendi çalıştığından başkası yoktur.» (S. LIII, A. 39)

«Zekâtlar Allah'dan bir farz olarak yoksullara, miskinlere, zekat toplayanlara, kalpleri müslümanlığı ısındıranlara verilir; kölelere;

borçlulara, Allah yolunda olanlara ve yolda kalanların uğruna sarfedilir. Allah bilendir, hâkimdir.» (S. IX, A. 60)

«Biliniz ki, kâfirlerden ganimet olarak aldığınız her şeyin beşte birisi Allah içindir. O da peygambere ve O'nun akrabasına, öksüzlere, muhtaçlara ve yolda kalmışlara aittir.» (S. VIII, A. 41)

«Zekât zenginlerden alınmalı, yoksula verilmelidir.» (Hadis)

«Kendiniz için istediğinizi kardeşiniz içinde istemedikçe gerçekten inanmış olamazsınız.» (Hadis)

«Yerde yürüyen ne kadar canlı varsa hepsinin rızkı ancak Allah'a aittir.» (S. XI, A. 6)

Bunlar, bir tasnife tabi tutulmadan sıralanmış kaide, ayet ve hadislerdir. Çoğaltılabilir de. Tabii burada bir iktisadî sistemin anlatılması, araştırılması mümkün ve konumuz olmadığından, bu kadarla bitirmek kâfidir. Esasen, böyle sadece ayet ve hadisle meseleyi belirtmek de imkânsız. Bu konuda yazılmış çeşitli eserlere bakmak gerekiyor. Buradan anlaşıldığı gibi, hükümler yorumu muhtaçtır. Bu da İslâm bilginlerince yapılabilir. İleride görüleceği gibi, dinin sadece iktisadî yönünü ele almak yanlış olur. Bu hükümler de göstermektedir ki o bir bütündür. Aksi takdirde yanlış anlamalar olur.

Onbesinci asırdan sonra bağımsız iktisat sistemleri doğmaya başlar. Bu sistemlerin kurucu veya ilk teorisyenleri sosyal ilimler üzerinde çalışmış, söz sahibi olmuş ilim adamlarıdır. Sosyolojinin baası İbni Haldun'da ilk iktisadî düşüncelere rastlanır. (25) Saint Simon, S. Mill, F. Bacon, Au. Comte. Le Play, Claude Bernard sosyolojinin kurucu simaları olarak, iktisat sahasında ilk prensipleri atan, önemli çalışmalar yapan kimselerdir. (26) Daha öyle sosyolog iktisatçı Pareto, Shumpeter, Schomoller gibi pek çoğu sayılabilir. Marx bir iktisadî doktrin kurucusu ve bir sosyolog olarak, belki bunlar içinde en önemli yerini işgal eder.

Bunun sebebi, önce de belirtildiği gibi, iktisadın konusunun da sosyal ilimler içinde gelişmiş olmasıdır. Bu 18 ve 19. asırlarda daha da bârızdır. Cemiyeti konu edinen ilim ve düşünür tabii olarak insan münasebetlerinin bu önemli yönünü de görecektir ve inceleyecektir. İktisat düşüncesini ortaya koyan, geliştiren sosyologlardır. (27)

(25) İbni Haldun, a.g.e.

(26) H. Frayer, İçtimai Nazariyeler Tarihi, Tercüme : Tahir Çağatay, Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Yayını, 1960, Ankara, s. 39.

(27) Fındıkoğlu, a.g.e., Çeşitli bölümler.

Konunun daha iyi belirlenebilmesi için tarihçeye en genel şekilde değinildi.

İktisadın sosyal ilim içinde yer aldığı belirtilmişti. Buna biraz daha açıklık getirmek lüzumludur. Bu suretle, iktisat ve sosyal ilim münasebeti iyice açıklığa kavuşacaktır.

İktisatçılardan bizzat bazı ifadeler alarak konuyu aydınlatmak daha faydalı olur : "İktisat beşerî bir disiplindir. Yani, hayvan cemiyetlerinde iktisadî bir vak'a yoktur. İktisadın asıl mevzuu mübadele hadiselerinin tetkiki olunca, bu hadise şuurlu, teşkilatlı, düşünceli bir içtimali hayatı icab ettirdiğinden, ancak şuurlu ve teemmül sahibi faaliyetlerden müteşekkil bir sosyal grupta mevcut olabilir. İktisat ilmi ancak insanla başlar." (28) Yani, tek başına yaşayan insan için iktisat yoktur. İktisat, sosyolojinin bir bölümüdür.

Marshall'ın ve Kuyucak'ın görüşleri de bu paraleldedir. (29) İktisat sosyal ilimlerin bir bölümüdür. "İktisat insandan ve insanlararası münasebetlerden bahseden bir ilimdir." (30)

"Ekonomi politiğin mevzuu, beşerî faaliyet, malların iktisabına ve hizmetlere tatbik edildiğine göre onun (beşerî faaliyet) tetkik ve tettebbüdür." (31) İnsanlararası iktisadın esası olmaktadır.

Mannan da aynı tezi savunmaktadır. "... ekonomi toplum içerisinde yaşayan insanın incelenmesini konu edinmektedir. Ekonomi sosyal ilimler içerisinde yer almaktadır. Kuşkusuz İslâm ekonomisi de sosyal ilimin bir bölümüdür. Ne var ki, daha sınırlı bir anlamda bir sosyal ilimdir burada sözünü ettiğimiz. Çünkü burada toplum içerisindeki bir kişiyi incelemiyoruz. İslâm ekonomisi toplumdan soyutlanmış tek tek kişilerin bir incelemesi değildir, o, daha çok İslâmî değerlere inanan toplumdan tecrit edilmiş insanın bir incelemesidir. Çağdaş ekonomi gibi, İslâm ekonomisi Robinson Crusoe'ya benzer insanlardan oluşan bir dünyayı incelemez." (32)

Bu tarif ve tezler genellikle çağımız iktisatçılarındır. Hepsinde ortak anlam; iktisadın toplum içindeki insan münasebetlerinin bir yönünü incelemesidir.

Yani, iktisat insanı konu edinmekte, insan münasebetlerine eğilmekte ve sosyal ilimler içinde yer almaktadır.

(28) Pirou, a.g.e.

(29) H.A. Kuyucak, a.g.e., s. 9-10

(30) H.A. Kuyucak, a.g.e., s. 9-10

(31) H.A. Kuyucak, a.g.e., s. 10

(32) M.A. Mannan, a.g.e., s. 16

c. Sosyal İlimlerin Bütünlüğü Tezi :

İktisatçıların bu konudaki görüşlerini belirttikten sonra, sosyologların bu konudaki, bu konuyu tamamlayıcı mahiyetteki görüşlerini; sosyal ilimlerde bütünlük tezini görmekte fayda vardır.

Uzun süre bütün ilimlerin felsefe içinde yorumlandığı belirtilmişti. Ancak, XVIII. asırdadır ki, ilimlerle felsefenin ayrı düşünülmesi başlar. Sosyal ilimlerin bağımsızlığı da bu asırdan sonra olur. Burada August Comte'un büyük çalışması olmuştur. Sosyoloji terimini ilk defa kullanan ve amacını belirleyen o olmuştur. O zamanlar, sosyal ilim olarak sosyoloji kabul edilmiştir.

Fakat, bugün sosyal ilim yerine sosyal ilimler terimi kullanılmaktadır. Yani, sosyal ilim birçok dala ayrılmış bulunmaktadır. İşte bu ayrıma sosyal ilimciler, başta Comte karşı çıkmışlardır. Sosyal ilimde bütünlüğü savunmuşlardır. (33) Sosyal ilimden ilk ayrılma belirtisi gösteren de ekonomi politik olmuştur. Fizyokratların çıkışı, Adam Smith'in çalışması bu yönde olmuştur. Daha sonra, demografi, istatistik, tarih ayrı uygulama prensipleri bulmuştur.

İşte, bu gelişmelere 19. yüzyılda A. Comte şiddetle karşı çıkmıştır. "Sosyal olayların birbiri ile yakından bağlantılı olduğunu", belirli sahada olayların tek başına incelenmesinin kısır olacağını savunmuştur.

Marx bu bütünlüğü daha da şiddetle savunur. Marx'a göre de bütün sosyal olaylar birbirinin etkisindedir. Bu sebeple tek tek ele alınamazlar. Bir nevi, Marx'ın kendi sisteminin gereğidir bu savunma. Çünkü, Marksizme göre, ekonomi alt yapıyı teşkil eder, diğer bütün sosyal olay ve sistemler üst yapıyı teşkil ederler ve ekonomi diğerlerinin nedeni, etkileyicisidir. Yine ona göre, böyle bağımlı olan olayları birbirinden ayrı değerlendiremeyiz. O halde ekonomi politiğin sosyolojiden tecrid edilmesi imkânsızdır. (34)

Comte'nun bu tezine A. Marshall karşı çıkar. Marshall'da iktisadın sosyal yönünü kabul etmektedir, fakat, "insan tavrı hareketi toplum içinde tek entellektüel gayretle tahlil edilemeyecek derecede genişliliğe ve çeşitliliğe sahiptir" (35) Yani sosyal ilimin kendi içinde disiplinlere ayrılmasını savunur.

(33) Duverger, Sosyal Bilimlere Giriş, Tercüme ; Ünsal Oskay, Bilgi Yay. 1974, Ankara, s. 19.

(34) Duverger, a.g.e., s. 21.

(35) A. Marshall, İktisadî İlimlerin Metodu ve Sınırları (Makale), Tercüme : Talât Güllap, İşletme Fak. Dergisi. 1974, Erzurum. S. 1.

Ve gerçekten, bu disiplinlere ayrılma olmuştur. Teknik farklılıklar teknik uzmanlaşmayı mecburi kılmıştır. Hepsinin bir arada incelenmesi imkânsız duruma gelmiştir. Marksist ülkelerde dahi bu uzmanlaşma olmuştur.

Fakat, bu ayrımı savunanlar değişik disiplinlerdeki uzmanların sosyal olayların birbiri ile bağıntısını gözden uzak tutmamalarını da ihtar etmektedirler. Kendi sahaları ile, sosyal hayatın diğer sahaları arasındaki münasebeti devamlı gözetlemelidirler. (36)

Ayrımı savunanlardan Marshall'da aynı noktayı belirtmekte, özel sahalarda çalışma yapanların kendi hudutları ötesine bakmalarını, aksi takdirde yanlış değerlendirmelere gideceklerini söylemektedir. (37) Ayrıca S. Mill'in şu sözünü ilâve etmektedir, "Başka şey bilmeyen bir şahsın iyi bir iktisatçı olması muhtemelen mümkün değildir." (38)

Bu konuyu neticeye bağlarken şunu söylemek mümkündür; iktisat ilmi sosyal ilimlerin bir bölümüdür. Mahiyet olarak, esprî olarak sosyal ilimlere dahildir. Fakat, olayların genişlemesi, dağıtılması, hayatın çok yönlü gelişmesi uzmanlaşmayı gerektirmiştir. Teknik meseleler ortaya çıkmış, metod ayrılıkları doğmuştur. Bunun neticesi, birbirine yakın da olsa, ayrı disiplinler teşekkül etmiştir. Bunlar küçük teknik metod farkları ile çalışacaklar, fakat, yine de bir noktada a bütünlüğü göz önünde tutacak, sosyal olayların birbiri ile çok yönlü münasebetini unutmayacaklardır.

İşte, iktisadın bağımsız ilim olma durumu bu esprî içinde düşünülebilir. İktisat bu bütünlük içinde sosyal ilimlerin bir disiplinidir.

d. İktisat ve İdeoloji

Esas konunun dışında, yan bir konu olarak bu tartışmaya da yer vermek istiyorum. Esasen, konunun tam dışında da kabul edilemez. İktisat ilminin bir başka açıdan, müstakil olup olmaması bu konu ile tartışılabilir.

İdeoloji, bir düşünce sistemi, bir felsefî sistem, bir genel hayat teorisi veya bir dünya (toplum) nizamı olarak tanımlanabilir.

Büyük düşünürlerin bir hayat felsefesi olduğu veya yeni bir hayat teorisi vazettiği, düşüncelerinin bu felsefe içinde şekillendiği muhakkaktır.

(36) Duverger, a.g.e., s. 22.

(37) Marshall, a.g.m., s. 2.

(38) Marshall, a.g.m.,

Başkanlığını Shumpeter'in yaptığı bir görüş, bütün ilimlerin de ideolojilerin şartlanmasında doğup, geliştiğini savunmaktadır.⁽³⁹⁾ Bunlara göre ideolojilerden müstakil ilim olamaz. Objektif gerçekler yerine ilmî ideolojilerden bahsedilmeli. İktisat da bu tez içinde yorumlanmaktadır.

Prof. Kazgan'da da bu yönde düşünceye rastlanmaktadır. İktisat teorilerine kurucuların ideolojileri dışında ele almanın yanlış olacağını belirtmekte, ve şunları söylemektedir, "Kanımızca her teorinin iktisatta belirli bir siyasî inanç sistemi veya felsefî görüşe ya da ideolojiye bağlı olarak kurulmasıdır, teoriden çıkan sonuçların bunlarla bağdaşır nitelik taşımasıdır. Çeşitli siyasî inanç sistemleri veya felsefî görüşler veya ideoloji bulunduğu için de, aynı olayın, iktisatta, birbirinden çok farklı görüşte, teorileri bulunabilmektedir."⁽⁴⁰⁾ Yazara göre, araştırmacı iktisadî düşünce tarihini kendi doktriner tutumunu doğrulamak için inceler. İktisat ideolojiktir, ideolojisi ise kollektif nitelik taşımaktadır. Bu sebeple aynı iktisadî olay, düşünürün dünya görüşüne göre farklı görünüş arzedeabilmektedir. Ona göre, esasen düşünürler felsefî görüşlerini doğrulayan varsayımlar seçmektedirler, tabii olayları inceleme metodu da bu varsayıma göre değişir. Yazar, bütün iktisadî doktrinler için durumun aynı olduğunu savunmaktadır. Meselâ, kapitalizm liberalizm statükoyu savunanların ideolojisi olmuştur. Yalnız diyor, bu bölümün sonunda, ideolojilerden bağımsız iktisat analiz teknikleri son zamanlarda gelişmektedir.

Marksizm açısından bu tezi yargılamak mümkündür. Marx'ın sosyal ilimlerde sosyal bütünlük tezini görmüştük. Toplum olaylarının tek başına ele alınamayacağını, hepsinin birbirini etkilediğini savunmaktaydı. Bilhassa iktisadî diğer sosyal olayların sebebi kabul etmekteydi. Aslında bu, bilhassa sosyal ilimleri bir ideoloji içinde yorumlamak demektir. Marx'ın ideolojisinin temeli iktisattır; diğer sosyal yapıyı o şekillendirir. İdeolojinin bütünlüğü içinde onun iktisadî görüşünün önemi ve anlamı vardır. İdeolojisinden ayrı bir iktisat görüşü anlamsızdır, işlerliği hiç yoktur. O ideoloji içinde, diğer sosyal sistemlerin o ideolojiye göre şekillenmesi şartıyla Marksizmin iktisat prensipleri geçerlilik kazanır. Marksizme iktisat zaten ideolojinin kendisi olmaktadır da denilebilir. Çünkü ideolojinin esası iktisattır.

Günümüz düşünürlerinden Sezai Karakoç'ta da böyle bir yaklaşıma rastlanmaktadır. O da İslâm iktisadî düşüncesi için Kazgan'ın

(39) Gülten Kazgan, İktisadî Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, Bilgi Yay. 1974, Ankara, s. 27.

(40) Gülten Kazgan, a.g.e., s. 22

diğer teorilerde ileri sürdüğünü aynen ileri sürmektedir. İslâm iktisadî görüşünün İslâmın diğer müesseselerinden ayrı olarak ele alınmayacağını savunmaktadır. Bu durumda büyük yanılgıya düşülebileceğini belirtmektedir. Bu görüşünü şu sözleri ile ifade etmektedir: "İslâm'ın her cephesinde olduğu gibi, iktisat görüşünün aranmasında da birinci prensip onun İslâm dışı sistemlerden farklılığını kabul etmekse, ikinci prensip de, İslâm'ın bu cephesinin öbür cephelerden, yani, inanç, ibadet, ahlâk, hukuk, sosyal hayat ve genel dünya görüşü cephelerinden ayrı ve bağımsız ele alınamayacağını, daha doğrusu, onlar göz önünde tutulmadan, söz konusu olamayacağı prensibidir."⁽⁴¹⁾ Yazar, İslâm'ı bağımsız bir hayat düzeni kabul etmedikçe bir yönünün anlaşılamayacağını ileri sürmektedir.⁽⁴²⁾ "Bunun için, İslâm, bazı Marksist veya Kapitalist ekonomistlerin sandığı gibi sadece ekonomik bir doktrin olmadığı gibi, bir çoğunun da gördüğü gibi sadece bir inanış da değildir. Bir ekonomi anlayışı, tutumu ve çerçevesi de olan bir dünya görüşü, yaşayış ve medeniyet tarzıdır."⁽⁴³⁾ demektedir.

Kazgan'ın genellemesine rağmen, Karakoç sadece İslâm iktisadî için bu ideoloji içinde varlığı belirtmektedir. Marksizmde iktisat temeldir, burada ise her yönü birbirini tamamlayan, bütünlük içinde bir sistem söz konusu edilmektedir.

İktisadî en fazla bağımsız ilim olmaya götüren düşünürlerin geliştirdiği liberalizmde durum nasıl olabilir? Yazarların tartışmaları açısından bakıldığında aynı durumu liberalizmde de görmek mümkün olmaktadır. Bu sistemde de diğer sosyal yapı iktisadî sistemin işleyebileceği şekilde biçimlenmiş olmaktadır. Netice de olsa, liberal iktisat sisteminin uygulanması diğer müesseseleri kendine göre şekillendirmektedir. O müesseseler, o sosyal yapı öyle şekillenmeden bu iktisadî sistemin uygulanması mümkün olmamaktadır. Müesseseler bir yana, o sistem kendine göre bir insan tipi bile şekillendirmektedir. Liberalist sistemi uygulayan ülkelerdeki toplum yapısının ve insan tipinin benzerliği açıktır. O bir iktisadî görüş kabul edilse de kendine göre bir ahlâk sistemi dahi meydana getirmektedir. Yani, bu durumda liberalizmde toplumu tüm olarak kucaklayan bir hayat görüşü, bir ideoloji olmaktadır.

Şahsî bir görüş belirtmek gerekirse; yazarların tezine katılmak mümkün değildir. Her iktisadî sistem, ister toplumun müessese

(41) Sezai Karakoç, İslâm Toplumunun Ekonomik Strüktürü, Ötüken Yayınevi, 1967, İstanbul, s. 12.

(42) Sezai Karakoç, a.g.e., s. 8.

(43) Sezai Karakoç, a.g.e., s. 15.

ve insanını şekillendiren kendisi olsun, isterse düşünülmesi veya uygulanması onların o tarzda şekillenmesine bağlı olsun bir hayat felsefesi ile içiçedir. Bunu sosyal ilimlerin bütünlüğü tezi ile burada birleştirebiliriz. Her durumda iktisadî diğer olaylarla ve bir hayat felsefesi ile bağlı kabul etmek mecburiyeti doğmaktadır.

Yalnız şunu da belirtmek gerekir; Kazgan'ın değindiği gibi, son zamanlarda ideolojilerden ve hatta iktisadî doktrinlerden ayrı bazı iktisat analiz tekniklerinin geliştiği görülmektedir. Bu ise teknik bir meseledir. Varsayımlar farklı da olsa bu teknik meseleler ortak yöndür, hepsi kullanacaktır. Bunlar genelleşmiş prensiplerdir. İktisadın bağımsızlaşan yönü bu teknik yönüdür. Bu çok önemli bir noktadır. Bu ayırım bilinirse, iktisadın bağımsızlaşma meselesi daha açık anlaşılır.

II. İKTİSATTA METOD MESELESİ

İktisadın ilim olarak ve bağımsızlık yönünden tartışmasından sonra, tamamlayıcı fonksiyonu açısından metod meselesine de değinmek gerekmektedir.

Önce metod tanımlanmalıdır. Metod, usûl olarak da ifade edilir. Lûgat bakımından, takip peşinden gitme karşılığı anlamına geliyor. Eflâtun'da doktrin olarak kullanılmış. Esas anlamını Aristo'da bulmuş. Eflâtun'un doktrin olarak kabul etmesi, usûle verdiği önemden, onu herşey kabul etmesinden ileri gelebilir. Aristo, metodu araştırma usûlü olarak almaktadır. Daha sonraları bu konuda değişik anlayışlara rastlanır. Burada bu değişik anlayışlara ayrı ayrı yer vermek mümkün değildir. Genel anlamına göz atıp, geçilecektir. Laland'a göre geniş anlamı; "Metod hâdiseler karşısında, zihnimizi tatmin edecek hakikatlerin bulunması için sarfedilen düşünce faaliyetinden ibarettir."⁽⁴⁴⁾ Dar mânası ise, "Metod, hâdiseler karşısında sarfedilecek zihnî ameliyeleri peşinen tayin eden bir çalışma programı, bir araştırma kaide-leri yekûnudur."⁽⁴⁵⁾

Özetlenirse, metod (usûl), araştırma yolu, çalışma şeklidir. İnceleme sistemidir. Neticeye götürecek yoldur. Her çalışma dalı ve şeklinin bir usûlü vardır. Metodlu çalışma, çalışmanın anahtarıdır. Burada, metodlu çalışmanın faydalarını saymak gereksizdir.

İktisat ilminin metodunun ne olacağı da uzun tartışmalara konu olmuştur. Mücerret metodun mu, müsbet metodun mu uygulanacağı

(44) Fındıkoğlu, a.g.e., s. 16.

(45) Fındıkoğlu, a.g.e., s. 16.

burada en büyük yeri işgâl etmiştir. Bu tartışmanın esas sebebi de, bir çok iktisatçının tabiat ilimlerindeki müsbet, objektif metodun kendi sahalarında verimsiz olacağını ileri sürmelerine bağlanmaktadır. "Bunlara göre iktisat ilminde, vakalara daha az yer veren ve muhakemeye daha büyük bir rol ayıran hususî bir usûl tatbik etmek gerekir."⁽⁴⁶⁾ İşte bu iki tez; mücerret (faraziyeye çok yer veren) metod taraftarı ile müsbet (faraziyelerin tecrübesini isteyen) metod taraftarlarının tezleri söz konusudur.

Aslında ise, bugün bu tartışmanın önemini yitirdiği kabul edilmektedir. Bir müsbet ilimler metodu doğmuştur. Bu geneldir, müsbet ilimler bunun içindedir denilmektedir. Sosyal ilimler, tartışmasız, müsbet ilimlerin içindedir. İktisatda bu sosyal ilimlerden birisidir. Sosyoloji dahil, diğer sosyal -müsbet ilimlerde kullanılan bu genel metod iktisatta da kullanılmalıdır. Bu metod; olayların tesbiti, faraziyelerin hazırlanması ve bunların birleştirilmesi esaslarından teşekkül etmektedir. O halde bu müsbet ilimlerin hem faraziyeye, hem pratiğe (tecrübeye) yer veren metodu iktisatta da kullanılmalıdır. Bu gün, müşahadeye, tecrübeye yer vermeyen müsbet ilim eksiktir. Bu metodda anketler, istatistikler, demografiler araç olarak kullanılmaktadır.

En önemlisi, olaylar göz önünde tutulacaktır. Olaylarla ilgili kanunlara ulaşmak ve kanunların gerçekliğini isbat etmek için ise çeşitli mantık kaideleri uygulanacaktır. Bunun için kullanılacak, dedüksiyon ve endüksiyon birbirini tamamlayan iki önemli mantık kaidesidir.

Endüksiyon (istikrar - tümevarım), olaylardan genele, kanunlara götürücü methodur. Örnek olaylardan, benzer olaylar için genel kanunlar çıkarma methodudur. Kendi içinde önemli şartları vardır. En önemli şartı, dikkatli, objektif olmak ve örnek olayı geniş tutmaktır. bütün müsbet ilimlerde önemli yer tutar.

Dedüksiyon (istidlal - Talil - Tümdengelim) ise, mutlaka tahlil ile beraber düşünölmelidir. Bu faraziyelerin tahkikinde, kanunların tasdikinde kullanılır. Kanunlardan olaylara gidici methodur. Doğacak neticeler üzerinde uygulanır. Olayların neticesinin tahlili çok önemlidir. Zaten, olayları anlamadan, uzun tahlil edilmeden mantık kaidelerine varmak yanlış neticelere götürür.

Dedüksiyon ve endüksiyon birbirinin sebebi ve neticesi diyebiliriz. Olaylardan genele endüksiyonla gidilir. Kanundan olayların neticesinin tahliline ise dedüksiyonla.

(46) Pirou, a.g.e., s. 103.

İktisatçı Marshall iktisat için bu iki metodun önemini belirtmektedir. Aynı yazısında, bu iki kaidenin tamamlayıcı fonksiyonunu ve kullanma metodunu şöyle belirtmektedir; "İktisatçı olayları alel acele ve saf bir şekilde mantık kurallarına vurursa, yapmış bulunduğu çalışmanın her safhasında yanlış münasebetler tesbit etmiş olur. İktisatçı tahlili ve dedüksiyonu çok dikkatli kullanmak mecburiyetindedir. Ancak bu şekilde doğru unsurları bulup doğru olarak gruplandırabilir. Bu şekilde hareket ettiği takdirde, ileri sürdüğü fikirlerin tatbikatta ve düşünce sahasında faydası görülür. Çünkü, her dedüksiyonun endüksiyona istinad etmesi mecburiyeti olduğu gibi, her endüksiyon ameliyesinin de tahlil ve dedüksiyonu ihtiva etmesi mecburiyeti vardır. Veya aynı şeyi bir başka tarzda ifade edersek, geçmişin izahı ve geleceğin tahmini farklı işlemler değildir; fakat, aynı işlem farklı istikametlerde yapılmaktadır. Birisi tesirden sebebe, diğeri sebepten tesire doğrudur. Schomoller'in çok iyi şekilde belirttiği gibi, -münferit sebepler hakkında bilgi edinmek için endüksiyona ihtiyaç vardır, bunun nihai neticesi dedüksiyonda kullanılan yargının tersinden başka birşey değildir. Endüksiyon ve dedüksiyon aynı temayülere ve aynı inançlara ve aynı ihtiyaca istinad ederler."⁽⁴⁷⁾

İktisatta metod konusunda en önemli ayrıntıyı taşıdığı için uzunca bir bölümü aynen aldım. Metod konusunda bunun üzerine çok şey söylemeye de gerek yoktur.

Metod meselesinde, netice olarak şunu söyleyebiliriz; iktisat bir sosyal ilim olarak müsbet ilimler içinde yer almaktadır. Bu sebeple, müsbet ilimlerin metodunu kullanmak gerekir. Bu faraziyeye ve uygulamaya dayanan müsbet metoddur. Tecrübeye yer vermeyen ilim eksiktir. Bu metod içinde kanunlara ulaşmak için iki önemli mantık kaidesi olan dedüksiyon ve endüksiyon uygulanacaktır. Bunun ikisi birbirini tamamlar.

Zaten, metod meselesini burada çok geniş almak mümkün olmamaktadır. Ana hatları ile iktisadın metodunu belirlemiş oluyoruz.

D. ÖZET VE NETİCE

İncelememiz bir kısa özetle bitmiş olacaktır.

İncelemenin konusu, iktisadın ilimler tasnifi içinde yeri ve metodu üzerine tartışmadır.

(47) A. Marshall, a.g.m., s. 9

Önce ilim tarafi üzerinde duruldu. İlim - bilim tartışmasına değinildi. İlim, en basit tarifi ile, organize edilmiş bilgiler bütünü olarak alındı.

İlimlerin tasnifi çok çeşitli şekillerde yapılmıştır. En gelişmiş tasnif, ilimleri mücerretten müşahhasa, basitten mürekkebe sıralayan tasniftir. Sosyal ilimler bu tasnifte en son sırayı almaktadır. A. Comte'un ve Rogers'in tasnifleri bugün en geçerli olanlarıdır. Astronomi, geometri, cebir en mücerret olanı, sosyoloji ise en müşahhas olanıdır. Fizik, kimya, biyoloji bunlar ortasında yer almaktadır.

Bu ilim tasnifi içinde iktisadın yerini tesbit tartışması esas konumuzdur. Önce iktisadın konusunu belirlemek gerekmiştir ve konu ile ilgili şu dört esas tesbit edilmiştir :

- İktisatçılar iktisadi bir ilim olarak görmektedirler.
- Bu ilimin ana mevzuu insan ve insanlararası münasebetlerdir.
- Bununla beraber, iktisat insanlararası her türlü münasebetten bahsetmez, ancak bir kısmını konu alır. Diğer kısımları çeşitli ilim dallarının konusudur.

— İktisat insanların ihtiyaçlarını tatmin gayesiyle yaptıkları faaliyetleri ve bu faaliyetler dolayısıyla aralarında doğan münasebetleri tetkik eder.

Bu tesbitin ışığında, iktisatçıların tarifleri de esas alınarak, iktisadın sosyal ilimlerin bir bölümü olduğu, yani, bir sosyal ilim olduğu neticesine varılmıştır. İktisat insan münasebetlerinin bir bölümünü incelemektedir. Zaten, toplumun, insan münasebetlerinin, işbölümünün olmadığı yerde iktisattan söz edilemez.

Bunun içindir ki sosyologlar, bilhassa A. Comte ve Marx sosyal ilimlerin bütünlüğünü savunmuşlardır. Onlara göre, iktisat veya diğer sosyal ilim dalları müstakil ele alınamaz, bir bütün olarak mütalâ edilmelidir. Çünkü bütün sosyal olaylar birbirinin etkisindedir. Marx'a göre, iktisat diğer sosyal sistemlerin temelidir, sebebidir. Sosyal olayları tek başına yorumlamak, diğer olaylardan tecrid etmek ve değerlendirmek yanlış neticelere götürecektir. İktisatçılar ise, bu ayrımı, gerekli görürler. Bu ifade en iyi şekliyle Marshall'ın çalışmalarında yer alır. Marshall'a göre ayırım olmalıdır; çünkü olaylar bir bütünlük içinde incelenmeyecek kadar geniştir. Ayrı disiplinler gelişmelidir, fakat, bunlar incelenirken, diğer olayların ve disiplinlerin etkisi gözden uzak tutulmamalıdır. İktisadın sosyal ilimler içinde olması bu esri ile yorumlanmalıdır.

Bazı iktisatçılar da, iktisadın konu ve metodunu ideolojilerden ayrı görmek istememektedirler. İktisat, teorisyenlerin genel dünya

görüşü ile yorumlanmalıdır demektedirler. Bunlara göre, zaten, bütün iktisadî nazariyeler ancak kendine göre bir hayat sistemi içinde işlerlilik kazanmaktadır. Sosyal hayatın diğer müesseseleri ve hatta insanı bile o iktisadî teoriye göre şekillenmekte veya iktisadî görüş ancak bu şekilde düşünülmektedir. Bu teori ve ideolojilerden ayrı, genelleşmiş bazı iktisat analiz teknikleri olabilir. Bunlar teknik meseledir. İktisadın ideolojilerden veya teorilerden veya sosyal ilimlerden ayrılığı ancak bu teknik muhteva hâcminde olabilir.

İktisat, sosyal ilimler bünyesinde bir müsbet ilimdir. Bu sebeple, müsbet ilimlerin metodu olan müsbet metod, tecrübeye, pratiğe yer veren metod iktisatta da uygulanacaktır. Bu metod içinde iki önemli mantık kaidesi olan dedüksiyon ve endüksiyon bütün müsbet ilimlerde olduğu gibi iktisat çalışmasında da önemli yer tutacaktır. Olaylardan kanunlara ve kanunların tasdiki için, kanunlardan neticelerin tahliline bu iki kaide ile ulaşılabilecektir. Dedüksiyon ve endüksiyon birbirinin sebebi ve neticesi olmaktadır.

FAYDALANILAN KAYNAKLAR

- Baban, Şükrü : İktisat İlminin Prensipleri, İktisat Fakültesi Yayını, 1956, İstanbul.
- Duverger, Maurice : Sosyal Bilimlere Giriş, Tercüme : Ünsal Oskay, Bilgi Yayınevi, 1973, Ankara.
- Farabi : İlimlerin Sayımı, Tercüme : Ahmet Ateş, Maarif Basımevi, 1955 İstanbul.
- Fındıkağlı, Z. Fahri : Metodoloji, İstanbul Hukuk Fakültesi Yayını, 1950 İstanbul.
- Frazer, Hans : İctimai Nazariyeler Tarihi, Tercüme : Tahir Çağatay, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayını, 1960, Ankara.
- Haldun, İbni : Mukaddime (III Cilt), Tercüme : Z. Kadri Ugan, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, 1969, Ankara.
- Karakoç, Sezai : İslâm Toplumunun Ekonomik Strüktürü, Ötüken Yayınevi, 1967, İstanbul.
- Kazgan, Gülten : İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, Bilgi Yayınevi, 1974, Ankara.
- Koloğlu, Mahmut : İktisadi Daktrinler Tarihi, 1969, Ankara.
- Küyüçak, H. Atif : İktisat Dersleri, İktisat Fak. Yayını, 1960, İstanbul.
- Mannan, M.A. : İslâm Ekonomisi (Teori ve Pratik), Tercüme : Bahri Zengin, Fikir Yayınevi, 1974, İstanbul.
- Marshall, A. : İktisadî İlimleerin Metodu ve Sınırları (Makale), Tercüme : Talât Güllap, İşletme Fak. Dergisi, 1974, Erzurum.
- Pirou, Gaetan : Umumi İktisada Giriş, Tercüme : Turhan Feyzioğlu, İktisat Fakültesi Yayını, 1945, İstanbul.
- Türkdoğan, Orhan : Türkiyede Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları, Atatürk Üniversitesi Yayını, 1970, Erzurum.
- Yıldırım, Cemâl : 100 Soruda Bilim Felsefesi, Gerçek Yayınevi, 1973, İstanbul.
- Yücel, Hasen Ali : Mantık, Maarif Bakanlığı Yayını, 1939, İstanbul.